

Józef Wiesław Rosłon

"Byzantinische Mosaiken aus Jordanien", Wien 1986 : [recenzja]

Collectanea Theologica 57/4, 192-195

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ukazujące postawę i zachowanie się obu przeciwnych stron. W rozdz. I mamy: *Żydowsko-chrześcijańskie rozłączenie się*. W trzech punktach omawia się informacje z Nowego Testamentu (obawa przed możliwością wykluczenia, sfaryzaizowanie chrześcijaństwa pochodzenia żydowskiego, współzawodnictwo w ramach ludu Bożego); rabińskie „błogosławieństwo przeciw kacerzom” (naukowe zagadnienie wyklęcia chrześcijan jako kacerzy, rabinistyczne tradycje o powstaniu tego błogosławieństwa w modlitwie 18-tu błogosławieństw); stanowisko Ojców Kościoła wobec rozłączenia się żydowsko-chrześcijańskiego. Rozdz. II — *Chrześcijańska wrogość wobec żydów* — zawiera cztery punkty: powstałe problemy, krytyki i żądania teologii holokaustu (wyniszczenia); uwagi co do treści i zakresu pojęć antysemityzm, antyjudaizm, nienawiść do żydów, wrogość wobec żydów; spostrzeżenia co do zagadnienia ewentualnego antyjudaizmu nowotestamentowego; spostrzeżenia odnośnie chrześcijańskiego antyjudaizmu.

Drugi odcinek (*Obok siebie i dla siebie wzajemnie*) zawiera trzy rozdziały. Pierwszy z nich dotyczy wypowiedzi na temat tożsamości żydowskiej: Izrael, żydostwo jako rzeczywistość społeczna, żydostwo jako rzeczywistość religijna, żydostwo jako rzeczywistość związana dziejowo, zreasumowanie wypowiedzi żydowskich co do tożsamości. Drugi rozdział ukazuje żydowskie doświadczenia wiary w trzech punktach: nauki odnośnie do wiary jako narzędzie zaprowadzenia pokoju w łonie żydostwa; pouczenia o wierze jako wyraz obawy przed tendencją mistyczą-ezoteryczną (elementami transcendentnymi); powinowactwo średniowiecznych systemów nauczania żydowskich z dogmatami chrześcijańskimi. Trzeci rozdział ukazuje perspektywy na przyszłość, zakładając, że chrześcijaństwo i żydostwo są instytucjami otwartymi, a chrześcijanie i żydzi będą współpracowali ze sobą dialektycznie i dialogowo, biorąc też pod uwagę powstanie państwa Izrael, które stanowi przedmiot dialogu nie tylko chrześcijańsko-żydowskiego, ale również chrześcijańsko-żydowsko-islamskiego pod kątem widzenia pokojowego współistnienia.

W książce przeprowadzone zostały dezyderaty wyrażone przez Flussera w uwagach wstępnych. Jest to pierwsze w języku niemieckim tak wszechstronne i obszerne przedstawienie zagadnień dotyczących relacji obu religii, z oceną teologiczną judaizmu opartą na fachowej znajomości miarodajnych tradycji żydowskich i wyrażoną nie tylko z pozycji chrześcijańskiej, ale po przeprowadzeniu dialogu z uczonymi żydowskimi, właśnie według najlepszych prognoz zawartych w ostatnim rozdziale dzieła (*Perspektywy*). Materiał bogaty, dobrze usystematyzowany, odważnie i bardzo interesująco przedstawiony czytelnikowi.

o. Józef Wiesław Roston OFMConv., Warszawa

Byzantinische Mosaiken aus Jordanien (Katalog des Nö. Landesmuseums, Neue Folge, Nr 178. 1. Auflage, Wien 1986. Gesamtverantwortung für Ausstellung und Katalog im Auftrag des Department of Antiquities of Jordan, Amman: Helmut Buschhausen), s. 251.

Na zamku Schallaburg w Dolnej Austrii, w pobliżu sławnego opactwa benedyktyńskiego w Melk, odbyła się wystawa bizantyjskich mozaik z Jordanii pod inspicjami Jordańskiego Ministerstwa Starożytności (Department of Antiquities of Jordan), skompletowana i opracowana naukowo przez przedstawicieli nauki z Jeruzolimy, Ammanu, Rzymu, Bolonii, Wiednia, Paryża i Brukseli. Wystawa poprzednio była pokazywana w Pallazo Venezia w Rzymie (w dniach 12.6.—27.7.1980), następnie w Schallaburg (9.8—12.11.1986). I tu właśnie można było dostać pięknie przygotowany w języku niemieckim katalog, o którym warto parę słów powiedzieć. Po krótkiej przedmowie napisanej przez Adnan Hadidi i Nasri Atalla, odnośnych dyrektorów Ministerstwa Starożytności i Turystyki z Jordanii, z której dowiadujemy się,

jak doszło do stworzenia wystawy z mozaik złożonych z eksponatów zbiorów z Ammanu, Gerazy, Madaby i z Góry Nebo, oraz poznajemy krótki zarys dziejów chrześcijaństwa na terenie rzymskiej prowincji Syrii, potem Arabii i terenach podległych cesarstwu bizantyjskiemu aż do najazdu arabskiego. Z kolei po spisie treści następuje obszerny *Wprowadzenie* pióra Helmuta Buschhausena, odpowiedzialnego za wystawę i katalog. Podkreśla doniosłość faktu, że po raz pierwszy może Europa zetknąć się w tak reprezentatywnym i obszernym wyborze z oryginalnymi mozaikami bizantyjskimi z pogranicza cesarstwa z ludami Wschodu, wykazuje wpływ Konstantynopola na twórczość artystyczną w Syrii i Jordanii, a zarazem elementy i kompozycje nowe, powstałe pod wpływem sztuki tworzenia dywanów. Wielka ilość mozaik w świątyniach chrześcijańskich na pograniczu Palestyny nie znajduje odpowiednika w samej Palestynie, da się porównać z późniejszymi dywanami w meczetach. Elementy sztuki pogańskiej zostały wykorzystane przez chrześcijan, a następnie przez Arabów. Zdjęcia i rysunki ułatwiają zrozumienie cech wspólnych z innymi bizantyjskimi wzorami oraz kompozycji i motywów oryginalnych wytworzonych na Wschodzie w sąsiedztwie Arabii, gdzie powiązały się ze sobą elementy klasyczno-hellenistyczne ze wschodnimi. Daje przykłady mozaik z Antiochii, Madaby, Zahrani, Mopswestii, Gerazy, Góry Nebo i Jena. Omawia szerszej sceny rodzajowe i hierarchię motywów prac codziennych i polowania porównując kompozycje z pałacem cesarskiego w Konstantynopolu z tzw. Megalopsychią w Antiochii, by wskazać na wytwarzanie się nowego stylu chrześcijańskiego w mozaice transjordańskiej, który przeszedł do ikonografii i iluminacji ksiąg.

Z kolei profesor ze Studium Biblicum Franciscanum z Jerozolimy o. Michele Piccirillo, archeolog i odkrywca jordańskich starożytności z epoki chrześcijańskiej, w obszernym artykule pt. *Mozaiki od Justyniana do Jazida II* oraz *Mozaiki od 1. do 5. wieku* zapoznaje czytelnika szczegółowo najpierw z dziejami wykopalisk w ogóle na terenie Haszemitydzkiego Królestwa Jordanii, a na ich tle z odkrywaniem i konserwowaniem mozaik i inskrypcji, następnie przechodzi kolejno poszczególnie odkrycia omawiając je szczegółowo *in situ*, unaocznione przez fotografie, rysunki, plany włączając w architekturę, interesujące elementy (detale), wszystko to zaś w relacji historyczno-geograficznej, a więc według starożytnych prowincji rzymskich: prowincja Arabia, prowincje Palestyna I i II, Palaestina III. W poszczególnych miejscowościach w ramach tych kolejnych prowincji znaleziska omawiane są w kolejności chronologicznej, przy czym wzięta została pod uwagę także struktura kościelna biskupstw, arcybiskupstw i metropolii, do czego pomocne są dwie mapy umieszczone na początku książki: *Bizancjum, Państwo Justyniana ok. 565 r.* oraz *Biskupstwa i arcybiskupstwa w Palestynie i Zajordanii*. Szczególnie bogatego materiału dostarczyły, a zatem i wiele miejsca uzyskały mozaiki i inskrypcje w Madabie, łącznie ze słynną kartą geograficzną z Madaby, następnie znaleziska na Górze Nebo i w Gerazie. Co do samej mapy z Madaby, autor datuje ją na czas po 542 r. i uważa, że jest ona wyznaniem chrześcijańskiej nowej geografii zbawczej, nowego świata uświęconego przez Chrystusa (centrum w Jerozolimie, a tu głównym ośrodkiem kompleks sanktuaryjny na Bożym Grobie wzniesiony na Kalwarii). Motywy artystyczne z Madaby i okolicy wskazują na nowe tendencje stylistyczne z VI—VII w. (można je określić jako naturalistyczno-werystyczne: bogactwo motywów roślinnych i zwierzęcych, postacie ludzkie, obramowanie z perspektywicznie ujętych drzew tworzących osobny wzór powiązany z obrazami geograficznymi budynków w jedną kompozycję), które określić można jako szkołę z Madaby. I taki tytuł nosi następny artykuł o. M. Piccirillo.

Janine Balty w artykule *Starożytne mozaiki w Syrii i w Jordanii* stara się wyodrębnić i scharakteryzować odrębne style czy nawet szkoły rozwijające się z biegiem wieków na tle zmieniających się zależności i politycznych, i kulturowych, zwłaszcza zauważa się duże różnice w sztuce mię-

dzy Syrią a Jordanią. Zestawia, popierając wciąż konkretnymi przykładami, podobieństwa i różnice szkół artystycznych syryjskich i jordańskich. Dochodzi do wniosku, że żadne rzucające się w oczy relacje nie łączą mozaik syryjskich z jordańskimi, także okresy największego rozwoju i zahamowania przypadają w innym czasie. Sztuka syryjska rozwijająca się pięknie w V w. doznała katastrofalnych zniszczeń po zdobyciu Antiochii przez Chosroesa w 540 r. i za Justyniana już cała ta prowincja nie wyrównała strat, natomiast wtedy aż do VII w. rozwijała się sztuka mozaikowa w Jordanii dzięki wzmożonym pielgrzymkom do świętych miejsc chrześcijańskich w Palestynie i Arabii. Chociaż w tej prowincji hellenizm najsłabsze korzenie zapuścił, właśnie tu rozwijały się świetnie dalej tradycje grecko-rzymskie wprężnięte na służbę sztuki chrześcijańskiej.

Helmut Buschhausen poświęcił artykuł omówieniu pięknych mozaik w kościele Najśw. Maryi Panny i w przyległej Sali Hipolita (sceny nawiązują tu do mitu greckiego o Fedrze i Hipolicie stąd powstała nazwa tego pomieszczenia). W kościele mozaika stanowi jakby dywan z wielkim kwadratem i pokrywa całą posadzkę okrągłej nawy o średnicy 9.70 m. Od strony absydy jest grecka mozaikowa inskrypcja złożona z inwokacji do Matki Bożej i właściwego tekstu fundacyjnego, datowanego na r. 974 (ery Seleucydów, czyli r. 662—663 po Chr.). Sala Hipolita w swej połowie znajduje się pod narteksem świątyni i jest starsza od rzymskiej eksedry, na której świątynia została zbudowana, a która mogła pochodzić z II—III w. Przeznaczenie pomieszczenia owego musiało być kultyczne, związane z kultem Afrodyty (może jako nabatejska al-Uzzaj występującej), o czym świadczą mityczne sceny i napisy przy postaciach. Charakterystyczne są na mozaice sandały, wskazujące wejście, personifikacje z napisami *Roma*, *Gregoria*, *Medaba* oraz dwa potwory morskie, cztery pory roku, dziewczyna wiejska z owocami i ptakiem, gracje, amorki (erosy), Afrodyta z Adoniszem. Bogini trzyma sandał z prawej nogi, by uderzyć erosa; Fedra i Hipolit ze służącymi i niewolnikami i wiele motywów roślinnych i zwierzęcych. Autor zastanawia się nad ich znaczeniem. Skoro mozaika powstała w czasach chrześcijańskich, opowieść mitologiczna może mieć interpretację chrześcijańską (kuszenie Józefa w Egipcie przez żonę Putyfara lub inny sens). Trzy postacie żeńskie mogą być personifikacją miast lub nawiązaniem do ślubu syna cesarza, Herakleiosa Konstantina z Gregorią ok. 629 r.

Ghazi Bisheh omawia mozaikę pawimentową w zamku Omajadów al-Hallabat w Jordanii, odkrytą w kampaniach 1979—1985, datowaną na pierwszą połowę VIII w. Pasquale Testini zajmuje się z kolei motywami zoomorficznymi — ich znaczeniem dekoratywnym i symbolicznym. Noël Duval przedstawia wyposażenie ozdobne i liturgiczne kościołów jordańskich: ołtarze, relikwiarze, baptysteria, chrzcielnice, a w następnym artykule — architekturę ukazywaną na mozaikach. Raffaella Farioli Campanati omawia w sposób syntetyczny chrześcijańskie mozaiki posadzkowe w Jordanii. Chociaż każdy z artykułów zaopatrzonej jest w dobrany wykaz literatury na omawiany temat, to ponadto Michele Piccirillo daje w układzie alfabetycznym autorów bogatą bibliografię dotyczącą Jordanii z czasów bizantyjskich. Następuje 11 kolorowych tablic z mozaikami z Madaby, Gerazy, Góry Nebo i Khibet al-Mukhayyat. Ostatni dział to jest właściwy katalog do eksponatów przedstawionych na wystawie. Podaje się w nim 41 barwnych ilustracji zademonstrowanych mozaik (największy z eksponatów to oryginalna mozaika posadzkowa 580×800 cm złożona z 62 części z VI w., pochodząca z kaplicy kapłana Jana z Khibet al-Mukhayyat z miasta na Nebo), oraz czarno-białe fotografie innych eksponatów oznakowane numerami 42—51. Wszystkie ilustracje opatrzone są objaśnieniami z wymienieniem miejscowości, daty powstania, wydobycia, pobytu w zbiorach muzealnych i literatury na ich temat.

Kolejne miejsca ekspozycji mozaik bizantyjskich z Jordanii, to: Klagenfurt 11.12.1986—8.3.1987, Monaster 28.3.1987—14.6.1987, Monachium 3.7.1987—27.9.1987, Berlin (Bode-Muzeum) 15.11.1987—28.2.1988.

o. Józef Wiesław Roston OFMConv., Warszawa

ks. Józef MAJKA, *Rozważania o etyce pracy*, Wrocław 1986, Wroclawska Księgarnia Archidiecezjalna, s. 255.

Technologiczny rozwój Europy, trwający z górą dwieście lat, od początku wywoływał konflikty i podziały. Wprowadzenie innowacji techniczno-organizacyjnych do procesu produkcji zawsze stwarzało nowe, trudne sytuacje i stawiało człowieka przed moralnymi dylematami. Gwałtownemu postępowi w sferze materialnej nie towarzyszył równie szybki rozwój sfery duchowej człowieka. Szybko też znaleźli się profetyści, głoszący rychły koniec kultury europejskiej. Rzeczywiście we wszelkiego rodzaju systemach, abstrakcyjno-filozoficznych czy organizacyjno-wydajnościowych, praca ludzka jest rozpatrywana jedynie ze względu na efekty. W ten sposób została zniewolona przez społeczne i materialne mechanizmy, sam człowiek gdzieś się zagubił, a jego problemy zostały zepchnięte na dalszy plan.

Polemikę z takim stanowiskiem podjął na kartach swej książki ks. Józef Majka. Dziekan Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu jest postacią znaną w kręgu osób zainteresowanych katolicką nauką społeczną. Od szeregu lat publikuje prace na ten temat, a każda z nich spotyka się z dobrym przyjęciem ze strony czytelników, czego dowodem jest fakt, iż pozycje te błyskawicznie znikają z księgarskich półek.

Na czym polega polemika ks. Majki? W czym widzi on wyjście z tego ślepego zaułka? Odpowiedź jest prosta: należy uwierzyć w twórcze możliwości działań człowieka. Obecnie są one krępowane przez systemy organizacyjne, w których funkcjonują. Jednak otaczająca nas rzeczywistość podlega nieustannym zmianom, wciąż zaskakuje nowymi sytuacjami, do których nie można zastosować starych schematów. Zdezaktualizowane procesy organizacyjne, stworzone kilkadziesiąt lat temu, krępują myśli i działania, stając się potężnymi hamulcami rozwoju człowieka, rozwoju wszechstronnego i swobodnego. „Ludzie są (...) gotowi przejawić znacznie więcej inicjatywy (...), aniżeli pozwalają na to systemy, w których pracują”, pisze ks. Majka. I dodaje: „Dlatego te rozważania starają się być nie tyle rozważaniami o pracy, ile o człowieku pracującym” (s. 8).

Punktem wyjścia dla myśli ks. Majki stała się encyklika *Laborem exercens* Jana Pawła II. Obu autorów charakteryzuje położenie akcentu na podmiotowy, a nie przedmiotowy aspekt pracy. Uznają również priorytet elementów podmiotowych nad przedmiotowymi w szerszym kontekście: praca przed własnością, osobiste zaangażowanie przed techniką, solidarność ludzi pracy przed systemami pracy. Ks. Majka rozwija bogate treści *Laborem exercens*, nie traktując tego jednakże jako celu swej pracy. „Nie jest to komentarz do encykliki ani jej streszczenie” — pisze ks. Majka (s. 5), niemniej silny wpływ nauczania papieża widoczny jest na każdej niemal stronie.

Rozważania o etyce pracy nie mają charakteru podręcznika, wskazuje na to już sam tytuł, a także format książki. Jednak dla mniej obeznanych z tematyką czytelników stanowić mogą pewnego rodzaju kompendium wiedzy o współczesnej myśli etycznej związanej z pracą. Dzieło posiada przejrzysty układ, pozwalający śledzić takie zagadnienia jak rozwój teologii pracy, pracę w aspekcie powołania człowieka, związane z tym przywileje i obowiązki, a następnie zapoznać się z bardziej szczegółowymi, konkretnymi wskazaniemiami moralnymi dotyczącymi człowieka i jego stosunku do procesu pracy. Poruszone są również problemy związane ze środowiskiem, w jakim praca się odbywa, uprawnieniami ludzi pracy oraz odniesieniami do własności.